

קבלת החלטות בהגדרה על כסף

עיון קוגניטיבי-קוונטי בתודעה ובקבלת החלטות

מאת:

הרב יצחק שפירא

גלעד הרמן

ישיבת "עוד יוסף חי"

כל הזכויות שמורות © תשפ"ה

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או להעביר חלק כלשהו מהחיבור הזה בכל אמצעי ובכל דרך – אלקטרונית, אופטית, מכנית או אחרת – בלי קבלת רשות בכתב מן המחברים.

גרסה: 1.0

תאריך: כ"ח איר תשפ"ה

יצירת קשר: [gilad419@gmail.com]

מסמך זה הוא חלק מסדרת מחקרים בנושא הסתברות, תודעה ודינמיקות נפשיות.

התאבכות קוגניטיבית בהגרלה

נדון בשאלת ההשתתפות בהגרלה שבה יש סיכוי של 50% להרוויח מיליון שקלים ו-50% להפסיד חצי מיליון. על אף שעל פי תורת המשחקים התוחלת של ההגרלה היא חיובית ולכן ההגרלה אמורה להיות משתלמת, רוב האנשים דוחים את ההצעה.

בעוד שההסבר המקובל בפסיכולוגיה הכלכלית (למשל, הגישה של טברסקי וכהנמן) תולה זאת בהטיה פסיכולוגית לפיה הפסד "כואב" או שוקל יותר בנפש מאשר רווח (דחף הישרדותי הנובע מ"המוח האחורי"), ההסבר שנציע הוא הסבר שונה לחלוטין. ההסבר המוצע מבוסס על היגיון מתמטי, התאבכות גלית ובחירה חופשית. לפני שניתן לגשת להסבר על קבלת החלטות בכלל, עלינו להבין לעומק את טבעו האמיתי של הכסף. ההסבר למנגנון ההתאבכות (Interference) בהחלטה בנוי על העקרונות והרבדים הבאים.

1. המהות הכפולה של הכסף

כדי להבין את ההחלטה שניצבת בפני האדם, יש להתבונן באופן שבו אנו מסתכלים על כסף, אשר מורכב מטבעו משני אופנים שונים שאינם יכולים להחליף זה את זה:

- **כסף כהשקעה מופשטת (פוטנציאל):** כסף שניתן להשקיע, למשל בנדל"ן, כדי לקבל ממנו תשואה עתידית. בזווית זו, הכסף נתפס ככלי מופשט ועתידי שאפשר לעשות איתו כרצוננו.
- **כסף כצורך קיומי (מימוש):** המשמעות הפרקטית, הקיומית והמיידית של הכסף. מדובר בכסף שהוא כה חיוני, עד שבלעדיו האדם יאלץ לעזוב את עיסוקיו רק בשביל לשרוד.

חשוב להדגיש: חלוקה זו איננה "פסיכולוגיה" בלבד של האדם, אלא זוהי ההגדרה האובייקטיבית של המושג כסף במציאות. כסף שהוא רק "מספרים" או פוטנציאל תיאורטי ללא כל יכולת או זיקה לשמש למימוש צרכים קיומיים, אינו שווה דבר. המשמעות היא שאם הכסף הופך למשחק תיאורטי ומופשט לחלוטין ללא שום קשר למימוש בעולם האמיתי, הוא מאבד את הערך האמיתי שלו.

2. מודל "שני הסדקים" של הכסף

לאחר שהבנו שכסף מורכב משני הממדים הללו בו-זמנית, ניתן להמשיל את שתי צורות ההסתכלות האלו ל"שני סדקים" דרכם האדם בוחן את שוויו של הכסף (בדומה לניסוי "שני הסדקים" המוכר בפיזיקה של תורת הקוונטים):

1. **סדק הפוטנציאל:** זוהי הזווית התיאורטית שבה משתמשת תורת המשחקים הקלאסית והמתמטית. דרך סדק זה ההגרלה נראית משתלמת, וההסתברות להסכים לה גבוהה מאוד.
2. **סדק המימוש:** הסתכלות על הכסף לא כפוטנציאל, אלא דרך הצורך הספציפי והמידי. ככל שלאדם חסר יותר כסף והוא נמצא בלחץ (למשל, אם יפסיד ויכנס לחוב הרסני של חצי מיליון), כך הוא זקוק יותר ל"מימוש". הערך הסובייקטיבי והאמיתי של כל שקל עולה דרמטית, והוא אינו יכול להרשות לעצמו לקחת את הסיכון.

3. סופרפוזיציה והתאבכות קבלת ההחלטות

כאשר אדם ניצב בפני הצעת ההגרלה, הוא נמצא למעשה בסופרפוזיציה – הוא מביט על הכסף דרך שתי הרזולוציות הללו (פוטנציאל ומימוש) במקביל. הוא חווה התאבכות בין ההבנה התיאורטית שההגרלה משתלמת לו מבחינה הסתברותית (הפוטנציאל), לבין ההבנה הפרקטית שהפסד יהיה מלחיץ, ישבש את חייו ויהיה הרסני עבורו (המימוש).

4. התאבכות הורסת ותחושת "חוסר הרציונליות"

לעיתים קרובות, האדם אינו שם לב לכך שהוא קובע את ערך הכסף דרך שתי המערכות הללו במקביל. הבלבול בין שני ה"שכלים" או ההיגיון השונים גורם להתנגשות שמייצרת "התאבכות הורסת". ההתאבכות הזו גורמת לאדם לסטות מהחשבון הקר של תוחלת הרווח, ומובילה אותו להחליט שלא להשתתף.

בגלל שהוא חווה התנגשות פנימית ולא מבין שמדובר בשתי מערכות מתן-ערך שכליות ולגיטימיות לחלוטין שפועלות בו-זמנית, הוא מקבל את התחושה השגויה ש"משהו לא-לוגי שולט עליו". תחושה זו היא הגורמת לפסיכולוגים לטעות ולחשוב שמדובר בדחף הישרדותי א-רציונלי המגיע מ"המוח האחורי" (גישת טברסקי). אולם, כשיש התאבכות הורסת, הסירוב להגרלה אינו נובע כלל מפחד רגשי עיוור או מהמוח האחורי, אלא הוא תוצאה שכלית ולוגית לחלוטין של התאבכות בין שתי צורות הערכה אובייקטיביות למציאות שלו.

5. השפעת מציאות חייו של האדם על קבלת ההחלטה

מציאות חייו והסיטואציה הקיומית של האדם קובעות את **מנעד שווי הכסף** (הערך האמיתי והסובייקטיבי שהאדם מייחס לכל שקל). כדי להמחיש את הפער בין ההסתכלות על כסף כ"פוטנציאל" לבין ההסתכלות עליו כ"מימוש", נציג חלוקה מפורשת וניתוח מעמיק בין שני מקרי בוחן נפרדים שמתמודדים עם אותה הצעת הגרלה בדיוק:

א. האדם הממוצע (השכיר) - התנגשות במלוא עוצמתה

אדם המרוויח משכורת רגילה של כ-20,000 שקלים בחודש ומחשב את צעדיו בקפידה. אצלו, ההבדל בין "צורך ממשי" לבין הפוטנציאל התיאורטי של הכסף הוא **מאוד חד וברור**. הסירוב שלו להגרלה אינו מיקשה אחת, אלא מורכב משני רבדים שונים שפועלים יחד:

- 1. **שיקול דעת מעשי ואמיתי:** הפסד שיוביל לאוברדראפט ולחוב של חצי מיליון באמת יסבך וישבש את חייו לחלוטין, וכניס אותו ללחץ קיומי אדיר. הלחץ הזה מקפיץ דרמטית את השווי האמיתי של החיסרון בכסף (הרבה יותר משוויו במצב של רווח).
- 2. **ההתאבכות ההורסת:** הלחץ האדיר שבו הוא נתון מונע ממנו לבחון בקור רוח האם ההגרלה דווקא עשויה לפתור לו את הבעיות. במקום זאת, ההתאבכות מזהירה אותו ש"לשחק עם הכסף" משמעו להתעלם מצרכיו הקיומיים לטובת תענוגות פיתוי ומספרים. תחושת ה"הפקרות" גורמת לו לסגת ולסרב.

ב. האדם העשיר (איש הנדל"ן / סוחר שוק ההון) - דומיננטיות ההתאבכות

אדם בעל הון עצום של עשרות מיליוני שקלים, ששגרת יומו היא להשקיע, להמר ולהרוויח סכומים כאלו. אצלו, ההבדל בין הצורך לבין הכסף כמעט ולא קיים, משום **שעצם הימצאות הכסף אצלו היא ה"צורך" וה"מימוש" שלו.**

מכיוון שאין כאן איום קיומי אמיתי של צרכי הישרדות לחוצים שיפגעו במקרה של הפסד, הסיכורב שלו (במידה והוא אכן מסרב או מתלבט) נובע **כמעט כולו מההתאבכות עצמה**, ולא מתוך שיקול של הישרדות. למרות שהוא לא ירעב ללחם, ההתאבכות גורמת לו להרגיש שאם הוא יסכן את הונו העצום במשחק חסר תוחלת של מספרים באוויר, הוא בעצם מרוקן את הכסף מערכו והופך אותו ל"כלום".

(קיימת גם קטגוריית קצה - **אדם מיואש לחלוטין**: אדם שנמצא במשבר כלכלי ומרגיש ש"אין לו כבר מה להפסיד". עבורו, הערך של ההפסד נמוך יחסית, בעוד רווח של מיליון מהווה חבל הצלה. מנעד שווי הכסף נוטה בחדות לעבר הרווח, ההתאבכות מול "סדק המימוש" כמעט מתבטלת, והוא ייקח את ההימור).

בשורה התחתונה: הדוגמאות ממחישות שהסיכורב להגרלה לא נובע מפחד לא רציונלי מהפסדים, אלא מהיגיון מתמטי תלוי מצב. המציאות הקיומית של האדם ורמת הלחץ שבה הוא נתון הם אלו שקובעים את מנעד שווי הכסף ואת הערכים השונים של הכסף שביניהם תהיה התאבכות שתביא להחלטה הסופית.

6. סיכום ביניים ואפשרות ל"התאבכות בונה"

ההחלטה אם להשתתף או לא ממחישה שערך הכסף אינו קבוע, אלא נגזר מבחירתו של האדם בעולם הממשי, ומייצר התנהגות גלית של סופרפוזיציה סביב החלטה זו. אם אדם יעצור ויעשה חשבון רציונלי ומעמיק של יכולתו לספוג הפסד לעומת תועלת, הוא יוכל ליישב את הפער בין הפוטנציאל למימוש ולייצר "**התאבכות בונה**" שעשויה לקרב אותו להחלטה רציונלית המתחשבת בשווי הכסף באופן מאוזן.

לסיכום ביניים, הסיכורב אינו שגיאה נפשית, אלא מנגנון לוגי מורכב של התנגשות בין שתי צורות התבוננות לגיטימיות (פוטנציאל ומימוש).

7. ניתוח פסיכולוגי של היווצרות ההתאבכות

כדי להעמיק במבנה "ההתאבכות ההורסת" שמשפיע על קבלת ההחלטות, יש לפרק את התחושות הפנימיות של האדם מול ההגרלה. הדינמיקה הזו נוצרת בגלל "**התנגשות של פאזות הפוכות**" – קרי, שתי סיבות שונות ולגיטימיות שבגללן בני אדם רוצים כסף, אשר במקרה של ההגרלה סותרות ומבטלות זו את זו.

א. שני רצונות בכסף וההתנגשות הפסיכולוגית (צורך מול תענוג)

קיימות שתי סיבות מקבילות שגורמות לאדם לרצות כסף:

- **כסף כמענה לצורך (האמצעי):** האדם זקוק לכסף כדי לפתור בעיות ממשיות. הכסף הוא צינור לתפקוד, ואינו מעניין את האדם כשלעצמו אלא רק כאמצעי פתרון.
- **כסף כפוטנציאל (התענוג והעושר):** האדם רוצה כסף לשם תחושת העושר, המשחק והיכולת שבו, אף

שאין לו צורך קיומי בו.

אולם, כשמציעים לאדם את ההגרלה, שתי הסיבות הללו הופכות לסתירה פנימית. מחד, אם האדם מתפתה להשתתף בהגרלה לשם ה"תענוג", הוא בעצם בוחר להתעלם מהצרכים האמיתיים שלו לטובת שעשוע. מאידך, אם הוא מתייחס לכסף באופן מופשט ותיאורטי (כמשחק הסתברויות), הכסף מאבד את ערכו, שכן כסף שאין לו זיקה למימוש ממשי בעולם הוא חסר משמעות.

ב. כסף ממומש, חלום ותחושת המופקרות

נדבך נוסף ומרכזי שגורם לדחיית ההגרלה קשור באופן עמוק ליחס של האדם כלפי הכסף **שכבר נמצא ברשותו**. הכסף הקיים של האדם הוא כסף "ממומש" – זהו ממון שהוא כבר בנה עליו, שילב בחייו, ואף ביסס עליו את התדמית שלו בעיני עצמו ואחרים.

כיון שכסף מורכב מצד ממומש ומגם מצד פוטנציאל, אצל אדם עשיר עצם זה שיש כסף הוא הממומש והפוטנציאל זה שכסף עושה יותר כסף. אם האדם לא מייחס לכסף שאצלו חשיבות אלא כל הכסף זה רק שהוא יכול לעשות עוד כסף אז הוא מוזיל את ערך הכסף. התוצאה היא התאבכות הורסת: האדם מרגיש שלהפוך את כל הכסף לפוטנציאל על ידי ההגרלה משמעו שלרוקן את הכסף ממשמעות ולהפוך אותו לחסר ערך. לכן, הוא פוסח במודע או שלא במודע על ההיגיון המתמטי-שכלי שקובע כי תוחלת ההגרלה חיובית, ובוחר בסופו של דבר לסרב להשתתף.